

Et krigsbarn utenom det vanlige

Bror Alwin Sagstuen

Bror Alwin Sagstuen vant konkurransen i 2019 i klassen for videregående. Tema for hans undersøkelse er krigsbarnas skjebne etter andre verdenskrig. Dette temaet har de siste årene blitt brakt fram i et klarere lys, men er langt fra uttømt i historieskrivningen om tiden under og etter andre verdenskrig. Mange av barna ble møtt med mobbing og utestengelse, en behandling som satte varige spor og preget deres liv. Noen gikk det også bra med. En av dem er prisvinnerens bestefar. I denne besvarelsen ønsker prisvinneren å finne ut hvorfor. Var det noen spesielle forhold som lå til rette for at han skulle håndtere livet på en annen måte enn mange av de andre barna med norsk-tyske foreldre?

Min bestefar

Min bestefar ble født i 1943 på Fåberg, med en norsk mor og tysk soldat som far. Han gikk altså under det som blir kalt «krigsbarn», eller «tyskerunge». Livene til disse krigsbarna har variert på mange måter, men det som er felles for de aller fleste er at de har blitt svært urettferdig behandlet, både av andre mennesker, og i noen tilfeller av den norske stat. Flere krigsbarn ble blant annet sendt til Tyskland. Etter krigen så mange nordmenn på krigsbarna som et samfunnsproblem. De ble ofte sett på som mindreverdige borgere, og de fleste krigsbarn ble hardt rammet av dette. Min bestefar ser ut til å ha hatt en positiv særstilling. I motsetning til de fleste krigsbarn, som har levd med levevilkår under gjennomsnittet til sine jevnaldrende, har bestefar gjennom livet levd under vilkår som ser ut til å ha vært godt over gjennomsnittet. Hvorfor har bestefar hatt en slik særstilling i forhold til andre krigsbarn? Jeg vil se på hvilke måter bestefars liv har skilt seg fra det gjennomsnittlige krigsbarn, og forsøke å finne ut hvorfor det har vært slik. Jeg skal da holde meg til de levevilkårsvariablene krigsbarn skårer lavt på. Det er også likheter mellom bestefar og andre krigsbarn, men som sagt vil jeg se på de områdene han skiller seg ut.

Jeg har i flere år visst at min bestefar var et krigsbarn. Navnet mitt, Alwin, fikk jeg av min bestefar, som igjen fikk det av sin tyske far. Likevel har jeg nesten ikke hørt noe om hvordan denne bakgrunnen har preget livet hans. Jeg forstår at innstillingen samfunnet har hatt til bestefars bakgrunn må ha preget han på noen måter. Gjennom oppgaven ønsker jeg derfor også å finne ut hvordan bakgrunnen som krigsbarn har preget bestefar. Jeg har også merket at temaet er veldig tabulagt, kanskje spesielt innenfor familier. Til slutt vil jeg se på hvorfor det er slik, og se på hvordan dette preget min bestefar sammenlignet med andre krigsbarn.

Hvem var krigsbarn?

«Tyskerunger» fikk den offisielle betegnelsen «krigsbarn» etter krigen. Krigsbarna er født mellom 1940 og 1946. De hadde norske mødre, mens fedrene var tyske soldater fra okkupasjonsmakten. I perioden ble det født mellom 10 000 og 12 000 barn med slik herkomst. Deres bakgrunn viste seg å ofte danne grunnlag for en svært nedverdiggende behandling. Det oppstod en generell negativ og fordomsfull holdning til disse barna. Livene deres ble som oftest mye preget av mobbing og trakassering fra befolkningen, i tillegg til urettferdig og ulovlig behandling fra det offentlige. De fikk gjerne dårlig behandling i skolene, på barnehjemmene og i lokalsamfunnene. Flere av mødrene ble fratatt barna med tvang. De kunne deretter bli bortadoptert eller satt på

institusjoner, hvor flere ble utsatt for overgrep og mishandling. Mye av den dårlige behandlingen barna ble ofre for, skjedde som følge av en avsky for alt som var tysk. Myndighetenes signaler og holdninger ovenfor krigsbarn bidro videre til legitimering av atferden. Ikke før 50 år senere beklaget staten for deres opptreden mot de som den gang var små barn, og som gjennom livene sine har lidd under konsekvensene som stempelet «tyskerunge» medførte.

Kilder

En offentlig beklagelse ovenfor krigsbarna kom fra Stortinget i 2001, da statsminister Bondevik i sin nyttårstale unnskyldte «for den diskriminering og urett som mange av krigsbarna var utsatt for». Unnskyldningen ble fulgt opp med at staten planla og finansierte et forskningsprosjekt om krigsbarnas oppvekstsvilkår. Undersøkelsene tok sted mellom 2001-2005. Disse undersøkelsene og rapportene er hovedkilder i dette prosjektet. Kildene anses som svært pålitelige, først og fremst fordi undersøkelsene er foretatt av staten, gjennom offentlige forskningsinstitusjoner og universiteter. De ses også som pålitelige fordi de regnes som en oppklaring og tjeneste for de tusen krigsbarna som ble såret av statens urettferdige behandling. Målet med forskningen var at den skulle komme krigsbarna og samfunnet til gode. Krigsbarna følte behov for avklaringer om sin fortid. Samfunnet skulle også kunne lære av prosjektet, og ta nytte av denne lærdommen i møtet med andre grupper som innvandrere, flyktninger og «krigsbarn» i andre land. Et nylig eksempel på dette er diskusjonen om de norske «IS-barna». Om vi faktisk har lært noe kan diskuteres. Mye tyder på at i likhet med tyskerbarna betaler IS-barna prisen for mødrenes valg.

Introduksjon av min bestefar

Bestefar ble født 6. november 1943 på Fåberg. Han vokste opp med sin mor, bestemor og bestefar. Ved Fåberg var det en stor tysk militærleir som het Jørstadmoen. Moren jobbet i vaskeriet på Jørstadmoen, og det var her hun møtte den tyske faren til bestefar.

Bestefar husker ikke mye fra krigen eller noe om sin far. Faren ønsket å ha med han og moren til Tyskland etter krigen. Ifølge bestefar var det mye som tydet på at dette kunne være deres eneste utvei, men det endte likevel med at de ble boende på Fåberg. Faren kom fra Sør-Tyskland, og drev en leiegård og et slakteri. Bestefar fant ut en del om faren etter krigen, da han var 14-15 år. Han dro og besøkte søsteren familien hennes i 1959. Til tross for å ha møtt deler av familien sin, møtte bestefaren min aldri den tyske faren sin.

Bestefar og moren bodde hos hans bestemor. Bestemoren tok mye ansvar for både min bestefar og hans mor. Ikke mange år etter at bestefar ble født, møtte moren til bestefar det som etter hvert ble hans stefar. Han hadde tilfeldigvis det samme etternavnet som moren til bestefar. De dannet en familie, og bestefar så på han som sin far siden.

Levevilkår krigsbarn

Det er mye som indikerer at krigsbarn har hatt dårligere levevilkår enn sine jevnaldrende. For eksempel har dødeligheten i perioden fra 1960 og fram til nå vært klart høyere, og flere har blitt uførepensjonister i relativt ung alder. Dette antyder at betydelige andeler av krigsbarna har hatt helseproblemer, og derav lavere livskvalitet. Færre krigsbarn har høyere utdanning, og inntektsnivået og formuene deres er også betydelig lavere. Jeg skal sammenligne ulikheter i levevilkår mellom krigsbarna og deres jevnaldrende med min bestefar. Å bruke jevnaldrende til å sammenligne er naturlig fordi de har mye felles, som tap og «skader» av krigen, og opplevelse av oppbyggingen av velferdsstaten. De hadde formelt sett de samme mulighetene som å ta utdanning, samme forventningene til å gifte seg osv. Kilder til sammenligningen er de flere forskningsrapportene fra perioden 2001-2004, folketellinger og et intervju med bestefar.

Oppvekstsvilkår

Forsørger

De fleste av krigsbarna levde med en enslig forsørger, det vil si sin enslige mor. Å ha et samliv med den tyske faren ble nærmest en umulighet for de fleste. Unntaket er de som reiste til Tyskland. I boligtellingsen fra 1960 ser man at 28 prosent av det opprinnelige utvalget krigsbarn lever i husholdninger med en enslig forsørger. Dette er klart høyere enn blant deres jevnaldrende, hvor dette bare er tilfellet hos 11 prosent. De fleste «vanlige» barn i alderen 15-19 år hadde i 1960 omsorgspersoner som var mellom 40 og 60 år gamle. Krigsbarna avviker noe her. Langt flere hadde yngre omsorgspersoner, det vil si personer i 30-årene. Dette gjenspeiler antakeligvis det faktumet at de fleste av krigsbarnas mødre var unge, ofte svært unge, da de fikk barn. En stor andel av mødrene er født i perioden 1920-1925.

Bestefar skiller seg her fra det som var vanlig for krigsbarna. Bestefar hadde fra begynnelsen flere omsorgspersoner som sørget for å ta vare på han. I intervjuet med bestefar kommer det klart frem at han ser på sin bestemor, stefar og onkel som helt kritiske for at han fikk en god start på livet. Hans far dro tilbake til Tyskland i det krigen var over. Moren ønsket ikke å ta imot noen form for støtte, i frykt for at dette skulle gi faren noen form for rettigheter. Bestemoren hans var der fra begynnelsen. Selv om hans mor tok det hele greit, var det ifølge han bestemoren som reddet situasjonen, og tok hovedansvaret for han. Uten bestemoren hadde ikke han og moren hatt noe sted å bo. Hans biologiske mor var ikke mer enn 20 år når han ble født. Gjennom bestemoren fikk han en omsorgsperson med alder som var mer lik det som var vanlig for hans jevnaldrende.

«Hun tok godt vare på meg, og sørget for at det hele ikke gikk galt fra begynnelsen. Hun sydde mye forskjellige klesplagg til meg. Det var viktig for henne at det ikke skulle være noe slik som skilte meg fra de andre. Dette var jo kanskje en slags kompensasjon, at slike ting ikke skulle henges på det hele.»

Denne tidlige situasjonen varte ikke lenge. Hans stefar kom inn i livet hans tidlig, kun 3 år etter hans fødsel. I det hans nye far kom inn i familien, fikk de en relativt god økonomi. Han hadde jobb i det norske forsvaret som offiser, og dette var en jobb hvor en tjente relativt godt.

«Når far kom inn i livet var han en helt i mine øyne. Han gikk inn som 20-åring og tok på seg ansvaret for mor og meg. Man vet jo ikke hva man utsetter seg for i en slik situasjon. Takket være han ble situasjonen slik den ble. Jeg kan ikke få satt ord på hvor mye det betydde. Gjennom han ble jeg en av de andre fort.»

I tillegg til dette kommer det frem at onkelen til min bestefar var en veldig viktig støttespiller, som var der fra begynnelsen av. Han var 7 år eldre, og var ifølge bestefar en av de som tok vare på han.

«Onkelen min turte jo nesten ikke å gå ut. Han visste jeg ville få det vondt om han gikk. Han var en slik person som betydde verden for meg, og som jeg gjennom tidene har kunnet stole 110% på.»

En ser at det var sterke personer som sto opp for bestefar, og som sørget for at han fikk en god start på livet. I motsetning til de fleste andre krigsbarn, hadde han flere voksne forsørgere som jobbet for hans situasjon. Da de fleste krigsbarna vokste opp med en ung og enslig forsørger, startet de livet i en klart vanskeligere og mer sårbar situasjon. Fravær av mennesker rundt seg gjorde nok at oppveksten til mange krigsbarn ble mye preget av ting som trakassering, dårlig økonomi og omsorgssvikt.

Boligstandard

Boligstandard er en viktig del av oppvekstsvilkår. Folke- og boligtellingene går ganske detaljert inn på boligstandard. I 1960 ser krigsbarna ut til å bo med noe lavere standard enn sine jevnaldrende. Færre har toalett, bad og telefon. Flere av krigsbarna bodde i blokk og leiligheter. Dette indikerer at krigsbarna bodde mer urbant, som kan tyde på at mødrene har søkt større byer for anonymitet.

I motsetning til de mange av de andre krigsbarna flyttet ikke familien til bestefar til større byer. De bodde i Fåberg under hele oppveksten hans. Boligstandarden deres ser ut til å ha vært god, og i noen tilfeller over den gjennomsnittlige. De hadde eget hus, kjøkken og bad. Bestefar mener selv de hadde det bra etter standarden. Dels gjennom deres relativt gode stilling, og dels gjennom at hans bestemor var kunnskapsrik, og på denne måten veldig flink til å få mye ut av lite.

«Det var en sterk kvinne som var sjefen i hjemmet. Hun var flink på både på økonomi, selvarbeid og forsørging. Hun gjorde mye ut av lite. Det huset vi bodde i, gjorde at vi hadde plass til alt fra hermetisering til speking»

Konklusjon

Bestefar har som krigsbarn hatt en spesiell oppvekst. Takket være familiesituasjonen deres, fikk han en oppvekst med langt bedre vilkår enn de fleste krigsbarn. Ifølge folkehelseinstituttet er gode oppvekstsvilkår veldig viktig for fysisk og psykisk helse. Belastninger en utsettes for som ung, vil ofte prege en livet ut. I tillegg er oppvekstsvilkår med på å definere den en blir. Lever man i en presset ressursituasjon, ser en betydelig risiko for utvikling som fører til marginalisering. For eksempel har barn som vokser opp i husholdninger med lav inntekt større sannsynlighet for å ha vedvarende lave inntekter resten av livet. Oppvekstsvilkår kan derfor ofte ha sammenheng med generelle levevilkår senere i livet. Generelt har krigsbarn vært veldig uheldige med sine oppvekstsvilkår, og min bestefar har her vært et heldig krigsbarn.

Ekteskap

Relativt mange av krigsbarna giftet seg unge. De tidlige giftermålene kan kanskje knyttes til krigsbarnas klassebakgrunn, de fleste krigsbarn kom fra arbeiderklassen. Studier viser også at lavt utdanningsnivå øker sjansen for tidlige giftermål. De tidlige giftermålene kan også indikere et ønske om å komme seg tidlig hjemmefra. Kanskje giftet noen seg tidlig for å komme ut av en familie de ikke trivdes i. Jeg kan tenke meg at et eget familieliv kan ha hatt en særlig verdi for krigsbarn, da dette kan ha blitt en måte å komme seg noe vekk fra problemene knyttet til opphavet sitt.

I likhet med de fleste andre krigsbarn var bestefar tidlig på søken etter en livsledsager. Bestefar traff det som skulle bli hans kone da han var 17 år. Hun var 5 år eldre, og kom fra en familie som hadde vært aktive i motstandskampen under krigen. Hennes far hjalp til med distribusjon av hemmelige radioapparater. Å ha radio var forbudt under krigen, men takket være disse hemmelige apparatene kunne flere «tyvlytte» til norske sendinger fra London. Det er tydelig at bestefar raskt tenkte at han hadde en oppgave om å bli akseptert, både ovenfor min bestemor og hennes familie. Hun var mange år eldre, og hadde en sterk familie. En kan tenke seg at dette skapte et ønske om å innfri forventninger.

«Jeg traff min kone på Landhøyfjellshotell på Nordseter. Hun jobbet på kontoret, og jeg i resepsjonen. Jeg hadde ingen utdanning den gangen, og det gikk jeg inn for å få. Jeg hadde en oppgave om å bli akseptert.» «Jeg hadde jo aldri fått til et forhold med min kone dersom jeg ikke hadde hatt godviljen. Jeg ville bevise noe, og jeg hadde guts.»

Livet med bestemor ser ut til å ha vært viktig for bestefars fremgang. Gjennom sin kone og hennes familie fikk han muligheten til å komme i kontakt med nye mennesker, og komme inn i et nytt miljø. Miljøet som omringet familien til bestemor, var ifølge bestefar noe helt annet enn det han var vant med fra sin familie. Familien var veldig sosiale og aktive i selskapslivet. Å komme seg inn i denne familien gikk godt overens med et ønske om å se fremover, og å få det annerledes. Det større miljøet åpnet også for at man kunne være mer anonym. Bakgrunnen hans ble ikke så åpenbar der, sammenlignet med Fåberg, hvor omtrent alle visste om hverandre. Slik han beskriver det, så han på dette som en måte å kvitte seg med noe av stempelet som krigsbarn.

«For å være ærlig så jeg også på dette som en måte å kvitte meg med stempelet. Det å komme inn i min kones familie, var noe helt annerledes. De levde på en annen måte. De var blant annet veldig aktive i selskapslivet. Det var nok noe av drivkraften, et ønske om å komme meg fremover, og ha det annerledes. Jeg har mye positivt å si om Fåberg, det lille stedet gjorde at det fleste kjente hverandre. Men man blir jo mer anonym i et større miljø. Var det noe negativt ved deg gikk ikke det så fort videre.»

Bestefar giftet seg da han var 22 år. Dette er veldig likt med det som var vanlig på den tiden. Han er fortsatt gift, slik som flertallet av krigsbarn og jevnaldrende. De fikk sitt første barn 2 år senere, og det neste 2 år deretter. De bodde hos hans svigermor i noen måneder, deretter flyttet de ut og startet ferden sin sammen.

Konklusjon

En ser at forholdet med bestemor fikk en viktig betydning for utviklingen av livet til bestefar. Forholdet han fikk med bestemor åpnet en inngang til nye miljøer, i tillegg til å virke som en sterk drivkraft tidlig i livet hans. Jeg tenker dette passer veldig godt overens, da det å komme til i større miljøer kan ha åpnet opp for ny fremgang.

Karriere

Tidlig ut

Mange unge fikk tidlig heltidsjobb for 40 år siden. Andelen «selvbergete» er likevel klart høyere blant krigsbarna. De utgjør hele 60 prosent av utvalget i tellingen 1960. Den høye andelen unge som tidlig skaffet seg egne inntekter, kan komme av at familiens økonomi krevde det, da familiene som regel hadde en enslig kvinnelig forsørger. Disse familiene ville være særlig utsatt for dårlig økonomi.

Bestefar kom i likhet med de andre krigsbarna tidlig ut i jobb. Det kommer frem at familien hans var en sterk drivkraft bak dette. Bakgrunnen hans ble en merkelapp for familien også. Folk som bestemoren, stefaren og onkelen hadde i hans øyne stått opp for han. Dette gjorde at han ikke ville skuffe. Han var derfor ivrig med å søke jobb, og få startet en karriere så raskt som mulig. «Det har vært sterke personer som sto opp for meg, dette gjorde igjen at jeg ikke ville skuffe.»

Utdanning

I 1960 er krigsbarna mellom 15 og 19 år gamle. Folke- og bolig tellingen 1960 indikerer at krigsbarna er noe underrepresentert blant dem som har fullført en utdanning utover folkeskolen. De har i mindre grad tatt middels- eller realskole (9 mot 13 prosent). Det samme gjelder examen artium (0 mot 2 prosent). Det er også færre med fagutdanning utover folkeskolen (6 mot 8 prosent).

Bestefar har, i motsetning til de fleste jevnaldrende, utdanning utover folkeskolen. Han gikk først

på bilyrkeskolen på Gjøvik, 2 år på bilteknikerhøyskolen i Stavanger, for så Alf Fredriksen Handelskole. Han var i tillegg troppssjef i militæret i mange år. Det har altså vært en drivkraft for utdanning i bestefar. Som nevnt tidligere, henger dette blant annet sammen med hans forhold til det som skulle bli hans kone. «Det har vært en voldsom drivkraft i meg for å kompensere. Dette kan jo ses på som en positiv drivkraft. Den kom jo mye gjennom at jeg traff min kone.»

Lønn/pensjon

Krigsbarna har i høyere grad blitt uførepensjonister enn sine jevnaldrende. 28,4 prosent mot 23,7. Dette er kanskje forventet ut fra denne gruppens bakgrunn. Gjennomsnittsinntekten til krigsbarna var 189.000 kroner i 2001, mens deres jevnaldrende tjente i gjennomsnitt 210.000 kroner. Gjennomsnittsinntekten blant krigsbarnas jevnaldrende blir trukket opp av en del svært høye inntekter, slik er det ikke blant krigsbarna. Det finnes få rike krigsbarn.

Bestefar skiller seg veldig fra de fleste krigsbarna på dette området. I motsetning til gjennomsnittslønnen til krigsbarn, har bestefars lønn vært over gjennomsnittet med gode marginer. Inkludert bonuser tjente han 760 000 kroner i 2001. Han pensjonerte seg frivillig i 2006.

Bestefar startet å jobbe på Auto AS i Lillehammer i 1965. Han startet som kundemottager på verkstedet, med en ganske gjennomsnittlig lønn på 18 000 kroner. Helt fra starten av var han ivrig etter å jobbe seg opp. Han forsøkte hele tiden å forbedre situasjonen sin. Han drev etter hvert med litt med bilsalg etter eget ønske. Han jobbet i en periode som daglig leder på Møller Tønsberg. Det tok ikke lang tid før de ønsket han tilbake til Møller Lillehammer. Han ble da verksmester der i 4 år, for så å bli salgssjef i 2 år. I 1978 ønsket de han som disponent for Møller Lillehammer. Denne jobben hadde han i 25 år. Han var også aksjonær i en periode, og har sittet som styremedlem på forskjellige steder innenfor bilbransjen. Han sto for å starte bilbransjens seniorklubb, og har nesten en hel avis med presseoppslag om seg. En kan se tråden i det hele. Han har gjennomgående jobbet for å styrke posisjonen sin karrieremessig.

Det har altså vært en kraftig gjennomgående drivkraft i bestefar. Denne drivkraften ser ut til å kunne knyttes til hans bakgrunn. Bestefar var alltid klar over at hans bakgrunn ville føre til at han ble målt mer enn andre. Han så hvordan det gikk med de fleste krigsbarn, som ofte befant seg i en forlatt situasjon fra utgangspunktet. Han så at fallhøyden ville vært stor om han ikke lyktes.

«Vi skulle jo ikke være normale i andres øyne. Jeg ønsket å vise det motsatte. Jeg satset mye på å gjøre meg selv verdsatt, og hadde derfor en ting i sikte, og det var å bli til noe. Det var en voldsom drivkraft i meg. Jeg har jo tross alt vært i lederfunksjon helt siden jeg ble voksen. Jeg ønsket å få den anerkjennelse som jeg ikke hadde. Jeg ser på det hele som et produkt av det som var rundt meg.»

Konklusjon

Bakgrunnen til bestefar har altså på mange måter fungert som en sterk drivkraft i karrieren hans. Suksessen forutsetter likevel den usedvanlig heldige oppveksten omtalt tidligere. Jeg tror suksessen i karrieren til bestefar ble muliggjort av hans heldige utgangspunkt, kombinert med hans sterke motivasjon. I stedet for å se på bakgrunnen sin på en deterministisk måte, ble den en motivasjon for å komme seg langt i livet.

Dødelighet

Dødelighet vil være et godt mål på store deler av de generelle levekårene. For eksempel har grupper med dårlige boforhold, lav utdanning, lav inntekt, utsatte yrker en gjennomgående høyere dødelighet. Dødelighet blir også et mål på atferd. Ting som konsum av tobakk og alkohol påvirker helsen og dødeligheten.

Ut ifra det sagt ovenfor, er det ikke overraskende at det er en høyere dødelighet blant krigsbarna enn deres jevnaldrende. Blant de 1150 krigsbarna i det opprinnelige utvalget (folketelling 1960), døde 120 i årene 1960-2002.³ Det innebærer dødelighet på 10,4 prosent. Blant de jevnaldrende er det 7,4 prosent som døde i den samme perioden. Dette gir en dødeligheten som ligger 40 prosent over de jevnaldrende. Forskjeller i levekår og helse har her gitt store utslag.

Dødeligheten som følge av selvmord, er også høyere blant krigsbarna. 10 prosent av de døde krigsbarna i tellingen mistet livet gjennom selvmord, mot 6 prosent av de jevnaldrende.³ Krigsbarna levde ofte under dårlige vilkår, og flere levde dessverre så de endte i faresonen for å begå selvmord. Ser en på barn med enslige mødre, er andelen litt under 9 prosent. Det er derfor rimelig å si at selvmordstallene henger mye sammen med familiesituasjonen til krigsbarna, da de aller fleste krigsbarn vokste opp med enslige mødre. Den spesielle oppveksten til bestefar var nok derfor veldig viktig for at han har endte med gode livsvilkår.

«Jeg klarte aldri å identifisere meg på det med selvmord. Det har nok mye med familiesituasjonen å gjøre. Bland annet at jeg fikk en far tidlig i livet. Jeg kan ikke sette ord på hvor mye det betydde.»

«Jeg kjente jo flere krigsbarn som det ikke gikk veldig bra med. Noen fikk alkoholproblemer. De hadde mye som sto i veien for utvikling. Og sa du noe, var skylda din uansett. At det gikk galt var liksom ikke så rart siden du hadde den bakgrunnen.»

Deportasjon

Deportasjon som virkemiddel

Da krigen var slutt i 1945, ble det raskt foreslått å sende de norske krigsbarna ut av landet. Forslaget om deportasjon hadde bred oppslutning, også blant myndighetene i flere av departementene. Denne prosessen var vanskelig å sette i gang, og utvalget konkluderte til slutt med at barna måtte behandles som andre norske barn født utenfor ekteskap. De skulle altså bli værende her. Flere krigsbarn ble likevel deportert på andre måter.

Lebensborn

Det tyske nazi-regimet hadde ut fra sine raseteorier et positivt syn på krigsbarna, da de så på nordmenn som representanter for den nordiske rase. Barn født som følge av forhold mellom norske kvinner og tyske soldater ble derfor ansett som viktige i Nazi-Tysklands rasebaserte befolkningspolitikk.

I 1935 ble SS-organisasjonen «*Lebensborn*» etablert for å arbeide for å øke andelen av den nordiske rase i det tyske folk. Det ble opprettet egne fødehem og andre støtteordninger. Etter Norge ble okkupert, bestemte tyske myndigheter at de skulle ta ansvar for krigsbarna. Dersom mødrene ikke var i stand til å ta hånd om barna, påtok *Lebensborn* seg å få barna bortadoptert til Tyskland. Under krigen overførte *Lebensborn* ca. 250 barn til Tyskland. Mange av disse barna ble boende på barnehjem der.

Landsforvisning

Kvinnene som under krigen hadde vært sammen med tyske soldater, ble i stor grad sett på som landsforrædere. I etterkrigstiden var det mange som ble utsatt for trakassering. Myndigheter sto også for straffereaksjoner. Regjeringen endret i 1945 statsborgerloven, og norske kvinner som hadde giftet seg med tyske menn, mistet det norske statsborgerskapet sitt. Flere tusen av dem ble sendt til Tyskland sammen med eventuelle barn. Straffen og oppgjøret rundt dem rammet derfor også krigsbarn i stor grad.

En ser at forutsetningene for at krigsbarn ble sendt til Tyskland som krigsbarn var at de enten havnet på en av institusjonene til *Lebensborn*, og mor ikke var i stand til å ta vare på barnet, eller at moren ble offer for statens landsforvisning. Bestefar ble skånet for statens og *Lebensborn* behandling fordi han vokste opp i et vanlig familieliv. Dersom det ikke hadde vært for nettverket hans mor hadde på Fåberg, er det ikke usannsynlig at bestefar og hans mor kunne blitt tatt med til *Lebensborn*. Her kunne i verste fall bestefar blitt adoptert bort til Tyskland. Bestefars stefar er også spesielt viktig. Moren og stefaren til bestefar hadde tilfeldigvis det samme etternavnet. Dette gjorde hele situasjonen mye enklere å håndtere, da det sjeldent ble stilt spørsmål til bakgrunn. Generelt sett ble familien et viktig nettverk som gjorde det enklere å omgås i samfunnet. Takket være dette nettverket ble mest sannsynlig bestefar og hans mor spart for mye trakassering, straffereaksjoner og verste fall landsforvisning.

Konklusjon

Til tross for at det statlige forslaget om å deportere krigsbarn i etterkrigstiden ikke tok sted, ble krigsbarn likevel ofre for «deportasjon». Dette skjedde hovedsakelig gjennom adopteringene til Tyskland med *Lebensborn*, og dels gjennom landsforvisningen av mødrene som tok sted i etterkrigstid. Bestefar og hans mor ble aldri en av ofrene for deportasjon eller landsforvisning, takket være familien på Fåberg.

Tabu, skam og taushet

Ekskluderte minner

Historiefortellingene om krigsbarn er noe som har falt utenfor det kollektive. I boka *Krigsbarn i fredstid* (2005) kommer det frem at samfunnets tradisjoner og håndtering av tema påvirket mange krigsbarn. Kollektivets tradisjoner og behandling av fortiden har hatt store følger for gruppers identitet og selvrespekt. For krigsbarna er erindringen om 2. verdenskrig viktig. Hvilken plass fedrene, mødrene og de selv blir tildelt i den store fortellingen har i følge boken stor betydning for deres egne livssjanser og identitetsprosesser.

Den kollektive tradisjonen som oppsto rundt okkupasjonen av Norge, handler mye om å glemme og utelate. Den skulle forme fortellingen som ettertiden skulle leve med. Derfor sier bildet vi har av fortida kanskje like mye om tidens behov, som det forteller oss om hva som faktisk skjedde. I boken *Det var noe annet under krigen: 2. verdenskrig i norsk kollektivtradisjon* (1995), sier Anne Eriksen at tradisjonen har fungert byggende og integrerende. Den har skapt nasjonal enighet og et felles verdigrunnlag for gjenreisningen av det norske samfunnet. Det trengtes et veldig klart skille mellom kollaboratørene og de som ytet motstand. Motstandsbevegelsen fikk en privilegert stilling når det gjaldt å avgjøre hva som skulle huskes og hva som skulle glemmes. Som resultat måtte minnene til de som hadde vært på «feil» side under krigen ekskluderes.

Smertefull taushet

I boka *Krigsbarn i fredstid* (2005) kan en i flere intervjuer se at denne tausheten har vært smertefull. Gjennom tausheten fikk mange av barna vite om skammen. Tausheten viste dem at de var annerledes og uverdige, at det var noe «galt» ved dem og mødrene deres. Tausheten kan ses på som en egen form for tradisjon, en trading av tabu som mange krigsbarn har måttet slåss med gjennom hele livet. I likhet med andre tradisjoner, trenger tausheten et fellesskap som holder den levende. I krigsbarnas tilfelle var dette fellesskapet ofte den næreste familien.

I *Krigsbarn i fredstid* (2005) hører man om tyskerjenter som var opptatt av å skjule sporene sine. Historiene er fulle av brente papirer og forsvunne bilder. Benedikte, et av krigsbarna intervjuet i boka, sier hun alltid visste det var noe galt ved henne. Hun forsto etter hvert at hun var tyskerunge, og «ingenting» verdt. Moren nektet helt til sin død å fortelle Benedikte om faren

hennes. Moren sørget for å brenne alle papirer med tilknytning til faren før hun døde. Dette har Benedikte tatt svært tungt. En ser at den kollektive tradisjonen som fulgte med moren, en tradisjon om taushet og skam, kom til skade på Benediktes veier. Brente brev, papirer og fotografier blir ødeleggende taushet, voldshandlinger mot et barns ønske om å kjenne sin egen historie.

Jeg kan tenke meg at lysten på oppklaring har blitt en pinefull følelse som for mange krigsbarn varer livet ut. Bestefar har en særstilling når det kommer til dette. Som nevnt tidligere, tok han som ungdom et valg om å søke opp sitt opphav. Gjennom Frelsesarmeen fikk han informasjon om det tyske opphavet sitt. Han fikk kontakt med sin fars søster, og dro og besøkte familien som 15-åring. Til tross for at han aldri møtte sin far, som hadde flyttet til Canada, virket denne reisen som en viktig oppklaring for han. Han føler selv at han på denne måten tidlig fikk gjøre seg ferdig med spørsmålet om opphavet. På denne måten har antageligvis bestefar spart seg for mange tanker og spørsmål senere i livet. Som en ser i boken, har slikt hatt dårlige psykisk innflytelse på mange andre krigsbarn. I tillegg har den tidlige avklaringen ført til at han har kunnet rettet fokus fremover mot det han har ønsket å oppnå.

«Jeg ønsket raskt å få lukket dette kapitlet. Etter reisen følte jeg nysgjerrigheten var over. Jeg hadde ikke noe særlig mer interesse for å finne ut mer. Jeg ønsket ikke så mye mer enn å vite hva dette dreide seg om. De som ikke fikk gjøre noe slikt, gikk nok med et spørsmål resten av livet.»

Oppsummering

Som en ser er krigsbarn en gruppe som skårer svakt på flere levekårsvariabler. Dette viser klare tegn til mer utsatte liv. Det tydeligste trekket er kanskje den høye dødeligheten. Sammen med tallene om tidlig uførepensjon, skaper det et inntrykk av en gruppe med helseproblemer. En svak helse er for mange et av de største hindrene for et godt liv. Videre har de sjeldent utdanning på høyere nivå. Inntektene deres er under gjennomsnittet, færre er i arbeid og få har høye inntekter. Bestefaren min skiller seg fra de andre krigsbarna på alle disse variablene. Han er ikke uførepensjonert, har god helse, god utdanning og har hatt en inntekt over gjennomsnittet. Gjennom denne oppgaven har jeg kommet frem til at bakgrunnen for bestefars spesielle livsvilkår er flere ting: Det spesielle utgangspunktet han fikk som krigsbarn, med flere omsorgspersoner, en norsk far, og en bra økonomi, gjorde at han fikk en god start på livet. Dette muliggjorde det hele. Som følge av dette, fikk han friheter og muligheter til en utvikling som mange krigsbarn ikke fikk. Familienettverket sikret også at han ikke ble offer for adopsjon og landsforvisning gjennom moren. I motsetning til mange krigsbarn som gjennom livene sine har levd med spørsmål til opphavet sitt, fikk bestefar en tidlig oppklaring i dette. På denne måten har ikke tabuet over tema fått en stor innvirkning på livsvilkårene hans. Suksessen i karrieren til bestefar kan knyttes til en sterk drivkraft i han. Hans bakgrunn som krigsbarn, kombinert med familie, ga han mye motivasjon. Denne ble en stor drivkraft mot å skape et liv utenom det som var vanlig for krigsbarn, et liv med gode livsvilkår.

Kilder

Borgersrud, Lars (2004): Staten og krigsbarna. Lastet ned 22.02.19 http://larsborgersrud.no/boker/staten_og_krigsbarna_del_1.pdf

Borgersrud, Lars (2005): Vi ville ikke ha dem: Statens behandling av de norske krigsbarna. Oslo: Scandinavian Academic press.

Ericsson, Kjersti og Simonsen, Eva (2005): *Krigsbarn i fredstid*. Oslo: Universitetsforlaget.

Eriksen, Anne (1995): *Det var noe annet under krigen: 2. verdenskrig i Norsk kollektivtradisjon*. Oslo: Pax.

Ellingsen, Dag (2004): Krigsbarns levevilkår. Lasted ned:

21.02.19 https://www.ssb.no/a/publikasjoner/pdf/rapp_200419/rapp_200419.pdf

Olsen, Kåre (2015a): Tyskerjenter. Lasted ned: 22.02.19 <https://www.norgeshistorie.no/andre-verdenskrig/artikler/1757-de-norske-tyskerjentene-under-og-etter-krigen.html>

Olsen, Kåre (2015b): Norsk-tyske krigsbarn. Lasted ned:

21.02.19 <https://www.norgeshistorie.no/andre-verdenskrig/artikler/1755-de-norske-krigsbarna-1940-1950.html>

Pedersen, Terje A. (2006): Tyskerjenter i Norge. Lasted ned:

22.02.19 https://www.duo.uio.no/bitstream/handle/10852/23580/pedersen_47508.pdf?sequence=2

Regjeringen (2004): Faktaark om erstatning til krigsbarna. Lasted ned

22.02.19 <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/faktaark-om-erstatning-til-krigsbarna/id88064/>

SSB (2019a): Folketellingen 1950 Lasted ned

25.02.19 <https://www.ssb.no/a/folketellinger/fob1950.html>

SSB (2019b): Folketellingen 1960 Lasted

ned:25.02.19 <https://www.ssb.no/a/folketellinger/fob1960.html>

Noter

- 1 Olsen (2015b)
- 2 Olsen (2015b)
- 3 Regjeringen (2004)
- 4 Regjeringen (2004)
- 5 Regjeringen (2004)
- 6 Ellingsen (2004)
- 7 Ellingsen (2004)
- 8 SSB (2019b)
- 9 SSB (2019b)
- 10 Pedersen (2006)
- 11 SSB (2019b)
- 12 Trommald (2017)
- 13 Trommald (2017)
- 14 Ellingsen (2004)
- 15 SSB (2019b)
- 16 SSB (2019b)
- 17 Ellingsen (2004)
- 18 Ellingsen (2004)
- 19 Borgersrud (2004)
- 20 Borgersrud (2004)
- 21 Olsen (2015b)
- 22 Pedersen (2006)
- 23 Ericsson og Simonsen (2005).
- 24 Eriksen (1995)
- 25 Eriksen (1995)
- 26 Ericsson og Simonsen (2005)
- 27 Ericsson og Simonsen (2005)